

den Muhammed b. Mansûr b. Mufaddal adlı bir kişi Mansûr-Billâh ile mücadele-ye girişti. Onu imam olarak tanıyan İran ve Masnaa halkı ile savaştı. Himyerî kabilelerinin şehirlerindeki birçok kişinin Muhammed b. Mansûr'a tâbi olması üzerine Mansûr-Billâh onlarla savaşmak üzere bir ordu hazırladı ve kumandanlığına kardeşi Yahyâ b. Hamza'yı getirdi. Yahyâ onları mağlûp etti, bir kısmını öldürüp birçoğunu esir aldı. İmam Mansûr kendisini halife tanımadıkları için onların kanını mubah saydı. Ertesi yıl Mutarrifiyye'nin Sena'daki mescidinin ve Vakaş şehrinin tahrip edilmesini emretti. Mutarrifiyye mensuplarının hicret ettikleri ve "hicre" adını verdikleri yerleşim merkezleri de Mansûr-Billâh tarafından tamamen tahrip edildi.

Mutarrifiyye'den İbnü'n-Nessâh adlı bir kişi, Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'a mektup gönderip onu Mansûr-Billâh'a karşı savaşa tahrik etti ve Yemen'e asker göndermesini istedi. İbnü'n-Nessâh'ın daha sonra bundan dolayı pişmanlık duyup Mansûr-Billâh'tan özür dilediği ve hatta onu öven bir şiir yazdığı rivayet edilir (Eymen Fuâd Seyyid, *Meşâdiru târihi'l-Yemen*, s. 118). Bunun üzerine Halife Nâsır-Lidînillâh, bir yandan para dağıtarak Yemenli Araplar'ı Mansûr-Billâh'a karşı isyana teşvik etti, bir yandan da Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'e haber gönderip Yemen'e asker sevketmesini istedi. O da oğlu el-Melikü'l-Mes'ûd Selâhaddin Yûsuf Atsız'ı bir orduyla Yemen'e gönderdi. Kahire'den yola çıkan Atsız önce Mekke'ye gidip hac farızasını eda ettikten sonra Safer 612'de (Haziran 1215) Yemen'e ulaştı ve Ömer b. Resûl kumandasındaki birlikleri Mansûr-Billâh üzerine sevketti. Mansûr-Billâh bulunduğu kaleyi terkedip Kevkebân civarına çekildi. Burada kendisi ve taraftarları için büyük bir karargâh yaptırdı. Eyyûbîler'le Mansûr-Billâh arasındaki savaşlar barış yapıncaya kadar devam etti.

Zilhicce 613'te (Mart 1217) Kevkebân Kalesi'ne gitmek üzere yola çıkan Mansûr-Billâh Bevn'e ulaşınca hastalandı. Kevkebân'a vardıklarında hastalığı ağırlaştı. Buna rağmen halkın işleriyle ilgilenmeye devam etti. 12 Muharrem 614'te (21 Nisan 1217) Kevkebân'da vefat etti ve önce orada defnedildi, daha sonra na'sı Zafâr Kalesi'ne götürülerek orada top-rağa verildi. Kabri ziyaretgâhtır. Yerine oğlu İzzeddin Muhammed geçti. Mansûr-Billâh fesahat ve belâgat sahibi bir

kişiydi, aynı zamanda şairdi. Kendisini Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh ile eşit seviyede görmüş ve ona karşı düşmanca bir tavır takınmıştır.

Zeydî kaynakları Yemen'deki hiçbir imamın onun kadar eser yazmadığını belirtir. Sayısı altmışı geçen eserlerinden bazıları şunlardır: *er-Risâletü'l-fârika beyne'z-Zeydiyye ve'l-mârika fi'l-ke-lâm 'ale'l-Mutarrifiyye*, *er-Risâletü'n-nâşiha li-ehli'l-îmân bi-bilâdi'l-Cil ve Deylemân ve'l-İrâkayn ve Horâsân*, *el-Kâşif li'l-işkâl fi'l-farq beyne't-teşeyyü' ve'l-i'tizâl*, *eş-Şâfi fi'l-cevâb 'ale'r-Risâleti'l-hârika* (diğer eserleri için bk. GAL, I, 509; Suppl., I, 701; Abdullah Muhammed el-Habeşî, s. 594-600).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 171-172; Abdülbâki b. Abdülmecid el-Yemânî, *Târîhu'l-Yemen (Behcetü'z-Zemen fi târihi'l-Yemen)* (nşr. Mustafa Hicâzî), Beyrut 1985, s. 82-83; Fâsi, *el-'İkdü's-şemîn*, VII, 492-493; Hüseyin b. Ahmed el-Arşî, *Bulâgu'l-merâm fi şerhi miski'l-hitâm* (nşr. Anistâs Mârî el-Kermelî), Kahire 1939, s. 43; Brockelmann, GAL, I, 509; Suppl., I, 701; Eymen Fuâd Seyyid, *Meşâdiru târihi'l-Yemen fi'l-'aşri'l-İslâmî*, Kahire 1974, s. 117-118; a.mlf., *Târîhu'l-mezâhibi'd-diniyye fi bilâdi'l-Yemen*, Kahire 1405, s. 267-270, 285-290; G. R. Smith, *The Ayyûbids and Early Rasûlids in the Yemen (567-594/1173-1295)*, A Study of Ibn Hâtim's *Kitâb al-Simt*, Cambridge 1978, II, 76-78, 81, 94-95; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 56-57; Abdullah b. Abdülkerim el-Cürâfi, *el-Muktefat min târihi'l-Yemen*, Beyrut 1407/1987, s. 129, 181-182; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut 1408/1988, s. 594-600; E. van Donzel, "al-Manşûr-Billâh", *El²* (İng.), VI, 433-434; W. Madelung, "Mutarrifiyya", a.e., VII, 772-773.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

MANSÜR-BİLLÂH,

Kâsım b. Muhammed

(المنصور بالله ، القاسم بن محمد)

el-Mansûr-Billâh İbnü'r-Reşîd
el-Kâsım b. Muhammed b. Ali ez-Zeydî
(ö. 1029/1620)

Zeydî imâmı,
Yemen'de Kâsımîyye Devleti'nin
kurucusu.

12 Safer 967'de (13 Kasım 1559) muhtemelen Şeref'in kuzeybatısındaki Zeydî bölgesinde doğdu. Soyu, Yemen'de ilk Zeydî hâkimiyetini kuran Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin'e (ö. 298/911) ulaşmaktadır. Babası Muhammed b. Ali, Zeydî İmamı Mütevekil-Alellah Yahyâ'dan son-

ra yönetimi eline geçiren oğlu Mutahar'ın askeri olup Vezir Koca Sinan Paşa ile Kâ' Hucân'da yapılan savaşa katılmıştı. Kâsım b. Muhammed öğrenim yaşına geldiğinde bölgedeki Zeydî âlimlerinden ilim tahsil etti. Özellikle Ehnûm'da İmam Hasan b. Ali ile irtibat kurduğu, bu zatın Yemen Valisi Hasan Paşa ile ihtilâfa düşüp İstanbul'a sürgün edilmesine kadar ondan ilim öğrendiği bilinmektedir. Ardından Yemen'de çeşitli yerlere giderek ilmini geliştiren Kâsım, olgunluk yaşına ulaştığında imâmetini ilân edip memleketini içine düştüğü zor şartlardan kurtarmaya karar verdi. Ona göre 1569 yılında Yemen'i ele geçiren Osmanlılar'ın uyguladığı baskı, halka yüklenen ağır vergi ve malî külfetler, bir kısım vali, asker, kumandan ve memurların kötü idaresi, gayri ahlâkî tavırları, kendilerine yardımcı olan ailelerle iyi münasebetler kurup diğerlerinin nefretini celbetmeleri isyan etmek için yeterli sebeplerdi. Osmanlı görevlileri arasındaki bazı meseleler ve huzursuzluklar da ona uygun bir ortam oluşturuyordu.

Yemen Valisi Hasan Paşa'nın son zamanlarında 27 Muharrem 1006'da (9 Eylül 1597) Hucûr'un kuzeyinde bulunan Hadîdülkâre (Cedîdülkâre) adlı bir köyde imamlığını ilân eden Kâsım b. Muhammed, 1006 yılı Safer ayının ilk günlerinde (Eylül 1597 ortaları) faaliyetlerini fiilen yürütmeye başladı. Çevredeki bütün kabilelere mektuplar, kitaplar ve siyasî mahiyette risâleler göndererek onları idareye karşı kendisini desteklemeye çağırdı (örnek mektup ve ifadeler için bk. Mustafa Sâlim, s. 343). Özellikle Yemen'in kuzeyinde bulunan kabilelerden büyük destek gören Kâsım b. Muhammed kısa zamanda cemaatini oluşturmayı başardı. San'a'nın kuzeybatısındaki Zeydî merkezlerinden Hucûr, Ehnûm ve Hacce beldelerinde başlayan isyan süratle güneydeki Hayme, Senhân ve Ânis'e sıçradı. Bir kısım mahallî yöneticiler de isyana katıldılar. Kethüdâ Sinan'ın ordu kumandanlığına tayiniyle durum Osmanlılar'ın lehine döndü. İmam Kâsım, Ehnûm bölgesindeki Şehâre Kalesi'nde kuşatıldı. Kalede on beş ay kadar direndikten sonra yerine oğlu Müeyyed-Billâh Muhammed'i bırakarak kuzeydeki Berat dağlarına çekildi (Muharrem 1011/Temmuz 1602). Muhammed, kaleden çıkacak adamlarına dokunulmayıp istedikleri yere gitmelerine izin verilmesi ve kendisinin Kevkebân hâkimi Ahmed b. Muhammed Şemseddin'in gözetimine girmesi şartıyla Osmanlı kuv-

vetleriyle anlaşta (Muharrem 1011 / Temmuz 1602).

Berat dağlarında yerleşen, orada kargâh olarak kullandığı bir mescid inşa eden, çevresine birçok fakih toplayan İmam Kâsım, kendisini ziyaret eden çok sayıda mensubuna tâlimatlar verirken bunların getirdiği mal ve paraları da kabul ederek iktisaden güçleniyordu. Berat'ta uzun süre Osmanlı tesirinden uzak yaşadktan sonra Osmanlılar'a karşı ikinci defa harekete geçti. Sinan Paşa'nın halefi olan Câfer Paşa'nın 11 Zilhicce 1016'da (28 Mart 1608) Kâsım ile on yıllık bir barış antlaşması yapmasıyla durum yatışır gibi oldu. Osmanlılar onun Kuzey Yemen'deki Ehnûm, Azr, Vâdia ve Hayme gibi beldeler üzerindeki hâkimiyetini kabul ettiler, oğlu Muhammed'i de serbest bıraktılar. 1022 (1613) yılında Osmanlı idarî kademelerindeki çekişmeler İmam Kâsım'ı yeniden harekete geçirdi. Câfer Paşa'nın yerine geçen İbrâhim Paşa'nın âni ölümü üzerine kethüdâ Abdullah Çelebi'nin barışın süreceği konusundaki taahhütlerine itibar etmeyerek saldırıya geçti (Topçular Kâtibi, s. 495-497). Kısa zamanda Hacce, Afar, Zâhir ve İyâlî Yezîd dağı gibi yerlerde hâkimiyet kurmayı başardı. Bir müddet Sa'de'yi ele geçirdiyse de tekrar vali tayin edilen Câfer Paşa Sa'de'yi geri aldı. İki aylık bir süre içinde her iki taraf arasında çeşitli çarpışmalar meydana geldi. 1025'te (1616) Câfer Paşa, kendisinin azledilip yerine Mehmed Paşa'nın tayin edildiği haberini alınca İmam Kâsım'la iki tarafın elinde bulunan toprakların kendilerinde kalması şartıyla bir yıllık bir mütareke yaptı (1 Receb 1025 / 15 Temmuz 1616). İmam Kâsım böylece elindeki toprakları genişletmek için önemli bir fırsat elde etmiş oluyordu. Ertesi yıl düşmanlıklar artarak devam etti. Yemen'de mutlak hâkimiyeti sağlamak isteyen ve mütarekenin uzatılması teklifini reddeden Vali Mehmed Paşa savaşı tekrar başlattı. Üç yıl süren savaş sonunda Osmanlı kuvvetleri önemli bir başarı sağlayamadı. Buna karşılık İmam Kâsım'ın kuvvetleri kuzeydeki topraklarını genişleterek Sa'de, Hamîr ve Kevkebân'a hâkim oldu. Bu sırada âsilerin ele geçirdikleri ateşli silâhlardan rahatsızlık duyan Osmanlılar, bu defa her iki tarafın haklarının saklı kalması ve imanın hâkimiyetinde bulunan oğullarından Hasan dışında diğerlerinin saliverilmesi şartıyla barış yaptılar (Cemâziyelevvel 1028 / Nisan-Mayıs 1619). İmam Kâsım bu anlaş-

madan kısa bir süre sonra 12 Rebülevvel 1029 (16 Şubat 1620) tarihinde vefat etti. Beş Osmanlı valisine karşı yirmi yılı aşkın bir süre mücadele eden Kâsım b. Muhammed'in ölümü esnasında kendisine bağlı güçler Osmanlılar'ın merkezi olan San'a dışında kontrolü ellerinde bulunduruyorlardı. Onun başarıları Mansûr-Billâh lakabıyla anılmasını sağlamıştır. Ölümünden sonra beş oğlundan Muhammed ve İsmâil kendisine halef oldular. İmam Kâsım'ın kurduğu, evlâtları vasıtasıyla devam eden Zeydî Kâsımî imâmeti 1962 yılında Yemen'de cumhuriyet ilân edilinceye kadar varlığını sürdürmüştür.

Eserleri. Zeydî-Mu'tezilî inancını benimseyen İmam Kâsım'ın özellikle tefsir, hadis, akaid ve fıkıh sahasındaki derin bilgisi yanında dinî tatbikatı çevresinde saygı hissi uyandırmış, siyasî ve askerî başarısında ilmi yönü etkili olmuştur. Sayıları kırka ulaşan eserlerinden bazıları şunlardır: 1. *Tefsîrû'l-Kur'an. et-Tefsîrû's-Şan'ânî* diye bilinen ve Fâtîha sûresinden Mâide sûresinin sonuna kadar beş sûrenin tefsirini ihtiva eden bir çalışmadır. 2. *Ecvibetü mesâ'ili's-şâk fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Kur'an'daki müşkil ve müteşâbih âyetlerin tefsirini içermektedir. 3. *el-İ'tisâm bi-hablillâhi'l-metîn*. Müellif, Zeydî mezhebine dair bir fıkıh külliyyatı özelliği taşıyan rivayet ağırlıklı bu eserinde tahâret, namaz, zekât ve oruç bölümlerini tamamlayabilmiş, geri kalan fıkıh bablarını Ahmed b. Yûsuf Zebâre *Envârüt-tamâm el-müşrika bi-ğav'i (fi tetimmeti)'l-İ'tisâm* adıyla ikmal etmiştir (Amman 1983; nşr. Yahyâ Abdülkerîm el-Fudayl, I-V, San'a 1408/1987, Ahmed b. Yûsuf Zebâre'nin tetimmesiyle birlikte). İmam Kâsım eserine uzunca bir mukaddime yazarak (I, 5-169) dinde tefrikaya düşmenin haram olduğunu ve Ehl-i beyt'e uymanın gerekliliğini anlatmış, bazı hadis ve fıkıh usulü konularını ele almıştır. Gerek eserin aslında gerekse tetimmesinde başta Zeyd b. Ali'nin *el-Mecmû'u* olmak üzere birçok Zeydî ve Sünnî fıkıh eserinden iktibaslarla bulunmuş, *Kütüb-i Sitte*'den ve Sünnîler'e ait diğer hadis kaynaklarından geniş biçimde istifade edilmiş, zaman zaman bu eserlerde yer alan hadisler tenkide tâbi tutulmuştur. 4. *Kitâbü'l-Esâs li-'akâ'idil-eşkâs* (nşr. Albert Nasrî Nâdir, Beyrut 1980; nşr. Muhammed Kâsım Abdullah el-Hâşimî, Sa'da 1994). Usulü'd-dînle ilgili olan eser Dâvûd b. Hâdî es-Sa'dî, Ahmed b. Muhammed Lokmân, Ahmed b. Muhammed

eş-Şerefi (*Şerhu'l-Esâsi'l-kebir: Şifâ'ü şudûri'n-nâs bi-şerhi'l-Esâs*, nşr. Ahmed Atâullah Ârif, San'a 1991; *'Uddetü'l-eşkâs fi şerhi me'âni'l-Esâs; Şerhu'l-Esâsi's-şâgîr*, San'a 1995) tarafından şerhedilmiştir. 5. *el-İrşâd fi tefsîri'l-ictihâd*. 6. *Mirkâtü'l-vuşûl*. Usul-i fıkıhla ilgili olan bu eser müellifin torunu Emîr Muhammed b. Hasan tarafından şerhedilmiştir. 7. *Mesâ'il ve Cevâbâtühâ*. İzzeddin Muhammed b. Ali'nin sorduğu sorulara verilen cevapları ihtiva eder. 8. *et-Tahzîr li'l-'ibâd*. Fevâcî kimselere yardımcı olunmaması gerektiği hususunda yazılmış bir eserdir. 9. *Mirkâtü't-tullâb ilâ 'ilmi'l-ir-râb*. 10. *el-Vasiyyetü's-seniyye*. Oğlu Müeyyed-Billâh Muhammed'e vasiyetidir (müellifin eserleri ve yazma nüshaları hakkında geniş bilgi için bk. Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Meşâdir*, s. 663-669).

BİBLİYOGRAFYA :

Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, *Tarih* (haz. Ziya Yılmazlar, doktora tezi, 1990), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 495-497; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, I, 845-847; II, 73-76, 217; III, 293-297; IV, 296-299; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 47-50; Ahmed Râşid, *Tarih-i Yemen ve San'a*, İstanbul 1291, I, 170-223; Âtîf Paşa, *Yemen Tarihi*, İstanbul 1326, s. 86-96; Brockelmann, *GAL*, II, 405; *Suppl.*, II, 559; İzzâhu'l-meknûn, II, 469; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 833; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 28; Abdullah b. Abdülkerîm el-Cürâfi, *el-Muktefâ min târihi'l-Yemen*, Kahire 1951, s. 141-144; Muhammed es-Sevr, *Hâzihî hiye'l-Yemen*, Kahire 1969, s. 324-325; Mustafa Sâlim, *el-Fethu'l-Osmâniyyü'l-evvel li'l-Yemen*, Kahire 1969, s. 338-369; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Mu'ellesâtü'l-hükkâmî'l-Yemen*, Wiesbaden 1979, s. 128-136; a.m.f., *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut 1408/1988, s. 661-669; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşâñifi's-Şi'a*, Beyrut 1403/1983, II, 3; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 596; *DMİ*, V, 505; J. R. Blackburn, "al-Manşûr Billah", *EI²* (İng.), VI, 436-437.

MUSTAFA ÖZ

MANSÛRE

(المنصورة)

Fetihten sonra
Sind bölgesinde bugünkü
Haydarâbâd'ın kuzeydoğusunda
müslümanlar tarafından kurulan
ve bölgenin merkezi olan şehir
(bk. SİND).

MANSÛRE

(المنصورة)

Meriniler tarafından
Tilimsân yakınında kurulan kasaba
(bk. TİLİMSÂN).